

PRIREDNE STAVČNE STRUKTURE V NADIŠKEM IN BRIŠKEM NAREČJU

Danila ZULJAN KUMAR

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Raziskovalna postaja Nova Gorica, Delpinova 12, Nova Gorica
e-mail: DZuljan@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V prispevku je predstavljena tvorba prirednih stavčnih struktur in raba konektorskih sredstev za vzpostavljanje prirednih medstavčnih razmerij v nadiškem in briškem narečju primerjalno s tvorbo enakih struktur v slovenskem knjižnem jeziku ter primerjava v tvorbi prirednih stavčnih struktur med narečjema, ki se pretežno govorita v vzhodni Benečiji (nadiško) in v Brdih (briško). Predstavljena bo večfunkcijskost nekaterih konektorskih sredstev, predvsem veznika in, ter vzpostavljanje prirednega medstavčnega razmerja s praznim konektorskim mestom. Analizirana bodo nadiška besedila, objavljena v Domu, Novem Matajurju in Trinkovem koledarju, ter besedila, ki jih je avtorica posnela in zapisala v briškem prostoru.

Ključne besede: nadiško narečje, briško narečje, priredne stavčne strukture

PROPOSIZIONI COORDINATE NEI DIALETTI DEL NATISONE E DEL COLLIO

SINTESI

L'articolo verte sulla presentazione della formazione delle proposizioni coordinate e sull'uso delle espressioni giuntive nella costruzione di frasi che presentano tra loro un rapporto di coordinazione nei dialetti del Natisone e del Collio goriziano in comparazione con la formazione delle proposizioni coordinate nella lingua letteraria slovena. Inoltre, verrà presentata la comparazione nella formazione delle suddette proposizioni coordinate adoperata tra i due dialetti maggiormente parlati nella Slavia friulana Orientale (il dialetto del Natisone) e nel Collio goriziano (il dialetto del Collio). Verrà esposta anche la plurifunzionalità di alcune espressioni giuntive, soprattutto della congiunzione in ("e") e la formazione delle proposizioni coordinate in assenza di un elemento connettivo. Saranno analizzati alcuni testi nel dialetto del Natisone, pubblicati sui giornali "Dom", "Novi Matajur" e "Trinkov koledar", e altri che l'autrice ha potuto registrare e scrivere nel territorio del Collio goriziano.

Parole chiave: dialetto del Natisone, dialetto del Collio, proposizioni coordinate

UVOD

Namen prispevka je predstaviti tvorbo prirednih stavčnih struktur in rabo konektorskih sredstev za vzpostavljanje prirednih medstavčnih razmerij v nadiškem in briškem narečju primerjalno s tvorbo enakih struktur v slovenskem knjižnem jeziku ter primerjavo v tvorbi prirednih stavčnih struktur med narečjema. Poleg kategorizacije stavčnih odvisnikov, kot jo poznamo v Toporišičevi *Slovenski slovnici* (SS), bo primerjalno predstavljena tudi kategorizacija stavčnih odvisnikov v Quirkovi slovnici angleškega jezika (Quirk et al., 2008).¹

Nadiško narečje se govori ob reki Nadiži in njenih pritokih v vzhodni Benečiji v Italiji, na Livku v Sloveniji ter v vaseh na levem bregu reke Idrije (na območju Kanalskega), briško narečje pa se govori na območju od Korade in Sabotina do reke Idrije, kjer meji z nadiškim narečjem. Čeprav sta izvorno narečji podobni – diahrono spadata v beneško-kraško narečno ploskev severozahodne narečne osnove, sinhrono pa ju uvrščamo v beneškoslovensko podskupino primorskih narečij –, pa sta danes pod vplivom različnih (knjižnih) jezikov: nadiško, ki se pretežno govori v Italiji, italijanskega in furlanskega, in briško, ki se pretežno govori v slovenskem delu Brd, slovenskega. Zato bo opazovan tudi vpliv teh jezikov na obravnavani narečji. Nadiški zgledi bodo zajeti iz časopisov *Novi Matajur* in *Dom* ter iz *Trinkovega koledarja*, briški zgledi pa iz besedil, ki sem jih posnela in zapisala avtorica prispevka. Nadiški zgledi bodo navedeni citatno, briški pa v poenostavljeni fonetični transkripciji.

PRIREDNO MEDSTAVČNO RAZMERJE

Medstavčni razmerji pri- in podrednosti razumemo kot skladijsko razvrstitev dveh tipov,² ki vključujeta jezikovne enote iste vrste, pri čemer so pri prirednem odnosu prvine, tj. stavki, hierarhično enakovredne, pri podrednem odnosu pa je podredna prvina, tj. podredni stavek, sestavni člen nadredne enote. Med razmerjema obstajajo tudi pomembne semantične razlike (Quirk et al., 2008, 918–919; Halliday, 1994, 218, 221),³ med katerimi je osnovna v stopnji informativnosti. Informacija, ki jo posreduje podredna enota, je navadno manj

pomembna od tiste, ki jo posreduje nadredna enota. Skladijski odnos neenakovrednosti torej pomeni tudi neenako semantično vrednost stavkov (Quirk et al., 2008, 919). Ta pa je v besedilu realizirana s skladijsko hierarhijo in velikokrat tudi s položajem podredne enote v povedi. To se posebej izraža pri nekaterih tipih prislovnih odvisnikov, ki informacije ne predstavijo kot nove, ampak kot že znano, pri čemer posledično seveda nosijo nižjo stopnjo povedne dinamike.⁴ Za primer Quirk navaja dvojici povedi z različnima semantičnima vrednostma (Quirk et al., 2008, 918–919).

Sprl se je s predsedujočim in odstopil.

Ker se je sprl s predsedujočim, je odstopil.

Vzročno-posledični odnos med prvima dvema dogodkoma je v prvi povedi predstavljen s prirednim konektorjem, v drugi pa s podrednim. Semantična razlika med njima je v tem, da se v drugem primeru za poslušalca predvideva, da za spor že ve. Enako semantično razliko lahko pripišemo naslednjemu protivnemu oziroma dopustnemu skladijskemu odnosu (Quirk et al., 2008, 918).

Močno se je trudil, toda izpita (vseeno) ni opravil.

Čeprav se je močno trudil, izpita ni opravil.

Razlikovanje med stavčnima razmerjema pri- in podrednosti lahko utemeljujemo tudi na osnovi zamenljivosti stave stavčnih enot povedi brez spremembe njene pomenske vrednosti. V prirednem stavčnem razmerju se stava prirednih stavkov lahko zamenja, pri čemer pomen ostaja enak, medtem ko v podrednem stavčnem razmerju to ni mogoče. Vendar to ne velja vedno tudi v prirednem stavčnem razmerju. Jezikovni enoti se lahko zamenjata le v nekaterih primerih prirednega odnosa (prvi zgled), ne pa v vseh (drugi zgled), saj je njuna potencialna zamenljivost odvisna od več dejavnikov,⁵ ki so skladijske, semantične ali pragmatične narave (Quirk et al., 2008, 918–919).

Maja se uči za kuharico in Sonja študira pravo.

= Sonja študira pravo in Maja se uči za kuharico.

Umril je in bil pokopan na pokopališču. ≠ Pokopan je bil na pokopališču in umrl je.

1 Prispevek se pomensko navezuje na avtorčin prispevek Podredne stavčne strukture v nadiškem in briškem narečju (Zuljan Kumar, 2014, 331–342).

2 Poznana tudi s terminoma parataksa (enaka razvrstitev) in hipotaksa (nižja razvrstitev).

3 Več o razmerju pri- in podrednosti med stavčnimi enotami glej tudi v: Čermák, 2007, 162–163; Grepl, Karlík, 1998, 359–362; Lakoff, 1971, 114–149; Halliday, Hasan, 1976, 238–271; Halliday, 1994, 216–225; Reindl, 1997, 24–39.

4 Stopnja povedne dinamike pomeni relativno mero informativnosti, ki jo jezikovne prvine prinesejo v poved (tj. ali je informacija že znana ali nova). V osnovnem (linearnem) tipu členitve po aktualnosti povedna dinamika narašča od leve proti desni, od tematskega proti rematskemu delu. Najnižjo stopnjo povedne dinamike ima prva sestavina povedi, najvišjo pa zadnja naglašena sestavina, ki običajno predstavlja center reče (Daneš et al., 1987, 616).

5 Tudi z vidika stopnje povedne dinamike stavka v prirednem odnosu nista enakovredna, saj je drugi stavek praviloma v rematskem oziroma fokusalnem položaju, s čimer je deležen višje stopnje povedne dinamike.

Slika 1: Beneška Slovenija z Matajurjem (Foto: Hijacint Iussa)

VEZALNO PRIREDJE

Po SS (Toporišič, 2000, 651) vezalno priredje izraža soobstajanje ali zaporedje. Toda z vidika množice podpomenov, ki se skrivajo znotraj pomenskega polja vezalnega priredja, se ta definicija kaže kot presplošna in nepopolna. Že sam delež rabe vezalnega priredja v govoru, ki je v razmerju do ostalih oblik prirednega in podrednega medstavčnega odnosa zelo visok, kaže na to, da vezalno priredje pokriva veliko širše semantično polje, kot sta soobstajanje in zaporedje. Dokaz za to je tudi raba veznika *in* kot konektorja z najširšim pomenom in možnostjo rabe. Pravzaprav je edina omejevalna okoliščina za njegovo rabo to, da imata v pragmatičnem smislu skladenjski enoti, ki ju veže, dovolj vsebinsko skupnega (Quirk et al., 2008, 930.) Naslednja poved je nesprijemljiva prav zato, ker vsebini obeh skladenjskih enot nimata dovolj skupnega, da bi iz celotne povedi izšel nov oziroma skupen pomen.

Maja je šla v šolo in led na severnem tečaju se še kar naprej topi.

Vež, ki jo konektor *in* ustvari, je s pomenskega vidika zelo odprta, tako da je interpretacija pomena, ki ga razmerje izraža, pravzaprav prepuščena poslušalcu oziroma bralcu.⁶ Poleg pomena soobstajanja in kronološkega zaporedja Quirk navaja dodatnih sedem pomenov, ki jih vezalno priredje lahko izraža, in sicer:

- Drugi stavek izraža posledico ali rezultat, pri čemer dogodek, opisan v prvem stavku, predstavlja okoliščino, ki omogoča, da se zgodi drugi dogodek: *Slišal je eksplozijo in (zato) poklical policijo.*
- Drugi stavek izraža nasprotje: *Maja je iskrena in Tina je prebrisana.*
- Drugi stavek nam v primerjavi s prvim prinaša presenečenje, pri čemer prvi stavek izraža dopuščanje: *Močno se je trudila in (vendar) je padla.*

⁶ Več o konektorju *in* in njegovih funkcijah glej v Halliday, Hasan (1976, 233–237).

- Prvi stavek je drugemu pogoj: *Dajmo mu nekaj denarja in (potem) ne bo nikomur povedal, kaj smo naredili.*
- Drugi stavek poda trditev, sorodno trditvi prvega stavka: *Trgovinski sporazum ne bi smel biti problem in kulturna izmenjava bi morala biti z lahkoto dosežena.*
- Drugi stavek predstavlja samo dodatek prvemu; edini pogoj pri tem je, da se stavka pomensko ujemata: *Ima dolge lase in vedno nosi kavbojke.*
- Drugi stavek prvemu prida komentar ali razlago: *Ivana niso marali, in to glede na njegovo obnašanje ni nič presenetljivega*⁷ (Quirk et al., 2008, 930–932).

V primerjavi s knjižnim jezikom v obravnavanih narečjih glede vezalnega priredja ni posebnosti. Uvajajo ga veznika *an/br. an*,⁸ v nadiškem še *pa*⁹ ter prislov *potlé/br. pole* oziroma zveza *an pole*. Nekoliko drugačen je morebiti edino nadiški konektor *antà* 'in tedaj'.

An/br. an: *Ta z izbe je paršla an daržala tu pest adno domačo lepo an novo pleteničico, pokrito z bielimi tavajučan, an me je jala tele besiede. /.../ [nad.]*

Pa: *An puob je šu v vas pa no vičer je biu takuo truden, de je zaspal ta par muroz. [nad.]*

Potlé /pole/an pole: *Smo si usadli dol, pole smo zajəgral adnu slovensku na ramoniku, tut Təljan sa piəl z nami, an pole smo šli ləpuə počasu nazaj. [br.]*

Antà: *Gledi pridit antà ti povien vse lepuo. [nad.]*

Implicitna vezalna koneksija

Koherenca znotraj povedi se lahko vzpostavlja tudi v odsotnosti površinske povezave, to je brez izraženega konektorskega sredstva, kar imenujemo brezvezje. V primerih praznega konektorskega mesta je razmerje med deloma konektorske zveze podano z vsebino njunih prvin, razumljeno s pomočjo sobesedila ali celo iz komunikacijske situacije. Tako koneksijo lahko za razliko od koneksije z eksplicitno izraženim konektorjem imenujemo implicitna (Gorjanc, 1998, 368). V korpusu

pregledanih besedil je bilo prirednih stavčnih struktur brez konektorja, posebej pri vezalnem in pojasnjevalnem razmerju, veliko.

Antà gren gor, miešan, hoden u to starmin gor, gor po arbid gor, gledan po luftu. [nad.]

Nona je mučala, me nie jala pu besiede. [nad.]
Huədən, pošlušən, use tiho ja blo, kər naankrət, ki je sploh nisan šlišu, pride lāsica prau pred minə. [br.]

LOČNO PRIREDJE

SS ločno priredje definira kot razmerje, pri katerem "nepri del podaja obvezno ali prosto zameno prvega ali predhodnega" (SS, 2000, 647, 652). Pretvoriti se ga da v pogojno podredje:

Ali se poboljšaj ali pojdi. > Če se nočeš poboljšati, je bolje, da greš.

V knjižnem jeziku ga uvajajo naslednji vezniki: *ali – ali, ali, bodi(si) – bodi(si), če – ali, bodisi – ali* (SS, 2000, 439).¹⁰ V obravnavanih beneškoslovenskih besedilih se kot konektor ločnega razmerja pojavlja zveza *ali pa/br. al pa*.

Al pa: *Lohko si uzau na puf, ma blo puhno za plačavat, al pa si šu na kant, an puhno jah ja šlo tekart takua an takua. [br.]*

PROTIVNO PRIREDJE

SS (2000, 647) protivno razmerje definira kot zvezo stavkov, pri kateri je drugi stavek v vsebinskem nasprotju s prvim. Protivno razmerje vsebinsko ni enotno. Glede na delitev v SS (2000, 651) lahko izraža:

- kontrast ali razliko: *Jaz bom služil, ti boš pa pazila na otroke.*¹¹
- nasprotje: *Povedala bi ti novico, pa mi je mama prepovedala.*
- zamenjavo: *Nisem jezna, pač pa zelo žalostna.*
- izvzemanje: *Ponavadi sem dosegljiv, le ko sem na sestanku, moram izklopiti telefon.*

V slovenskem knjižnem jeziku jedrni del protivnih konektorjev sestavljajo protivni vezniki: *pa*,¹² *a*, *toda*,

⁷ Čeprav so vzeti iz angleške slovnice, ti zgledi veljajo tudi za slovenski jezik. Poleg teh pomenov je v analiziranih narečnih besedilih *in* rabljen še v semantični vlogi konektorja časovnega odvisnika: *Niesmo še začel flesketat z vodo an bagnin je že zažvižgu.* 'ko je reševalec iz vode že zažvižgal'. [nad.]

⁸ Kjer med narečjema v rabi konektorjev ni razlik, zglede navajam iz enega ali drugega narečja. Kjer so razlike, zglede navajam za vsako narečje posebej.

⁹ Za konektor *pa* v vezalnem priredju v briškem narečju nisem našla primera.

¹⁰ Najnavadnejši je *ali* oziroma *ali – ali*, ostali pa so stilno zaznamovani. Namesto *ali (pa)* se lahko rabi *sicer*. Ta podaja razlog, ki bi nastopil kot posledica, če se dejanje jedra vezniške zveze ne bi izvršilo. *Ali bomo imeli denar ali pa nas poženejo s hube. > Moramo imeti denar, sicer nas poženejo s hube* (SS, 2000, 439).

¹¹ Možna je pretvorba v protivno podredje: *Medtem ko bom jaz služil, boš ti pazila na otroke.*

¹² Veznik *pa* se od drugih protivnih veznikov loči po tem, da njegov skladenjski položaj ni vezan na mesto med stavkoma, ki gradita protivno zvezo.

*ali, vendar, ampak, ne – ampak/temveč/marveč, samo in le.*¹³ Tem se lahko pridružijo členki, predvsem *tudi* in *pa*. V takih primerih je konektor sestavljen iz veznika in členska. Vendar ne gre za frazeologizirano zvezo, saj se členkovni del v strukturi lahko pojavlja na različnih mestih (prvi in drugi zgled). Konektorsko sredstvo lahko sestavlja tudi zaporedje dveh veznikov, na primer *in vendar, vendar pa*, kar SSKJ (1991, 401) označuje za okrepljeno vezniško sredstvo. Omeniti velja še posebno frazeologizirano členkovno konektorsko zvezo *pač pa*, ki se uporablja za “uvajanje nove trditve namesto prej zanikane” (SSKJ) (tretji zgled).

Res sem mu zabrusila nekaj gorkih, toda tudi on meni ni ostal dolžen / toda on meni tudi ni ostal dolžen.

Vse smo dali zanj, vendar vseeno ni bil zadovoljen / vendar zadovoljen vseeno ni bil.

Ni izgledalo, da je vesel mojega obiska, pač pa se mi zdi, da je bil njegov obraz naravnost zgrožen.

Nabor protivnih konektorjev je v beneškoslovenskih govorih mnogo skromnejši kot v knjižnem jeziku, in sicer zato, ker vse podpomene protivnega razmerja, to je nasprotje, razliko, zamenjavo in izvemanje, pokriva prevzeti protivni veznik *ma*. Ta je skorajda izključni protivni konektor v briških govorih. Daleč za njim je po pogostosti rabe protivni *pa* (v nadiškem narečju uporabljan več kot v briškem), potem *samuo/br. samo*.

Ma: *Vien, de Veronika zna an nardi puno, ma ist san toja mat an muoran narest moja dužnuost, [nad.]*

Navada bla liəpa an pole sə use zgubilo, ma zdaj si žə začianje nazaj. [br.]

Pa: *Je bluο mraz, pa nie medlò. [nad.]*

Kajšankrat smo pa tut zgubil, ja pa vāčinoma niak ostalo. [br.]

Samuo/br. samo: *Vsierode smo gradil hiše za nas an za druge, samuo za naše liepe doline niesmo dost nardil. [nad.]*

Po vojski ja blo puhno sadja, samo ni blo kən pərdat ga. [br.]

Vsebinska nasprotnost drugega dela protivne zveze glede na njen prvi del se v beneškoslovenskih govorih ubeseduje tudi z veznikom *in*, kar je pričakovano zaradi njegove večpomenskosti.

An: *Smo rekli, bo triəba najt kake konje, an u naši vasi nima nubedən konja. [br.]*

Implicitna protivna koneksija

Implicitna protivna koneksija je v analiziranih beneškoslovenskih besedilih pogosta, kar je razumljivo, saj so pomeni nasprotnosti, razlikovanja in zamenjave pri poslušalcu razumljivi iz besedilnega ali položajnega konteksta.

Milo an sarčno san jo joče prašala, de naj mi jo paršenka, nie bluο ki, me je nie tiela dat. [nad.]

So təlafoniaral səm, ni vajalo. [br.]

VZROČNO PRIREDJE

S semantičnega vidika v vzročnem prirednem razmerju vsebina drugega stavka vzročno pojasnjuje vsebino prvega stavka,¹⁴ pri čemer bi glede na pomen, ki ga vzročno priredje vzpostavlja, lahko ločili pravi vzrok od namena. S to delitvijo sovpada tudi delitev konektorjev. *Zakaj, kajti, namreč* in *sicer* so vezniki pravega vzroka, medtem ko *saj* “nekako poudarja razlog ali motiv za vsebino jedra vezniške zveze” (SS, 2000, 440). Okrepiti se ga da s *tako ali tako* ali *vendar*: *Šel bom kar stran, saj me tako ali tako ne rabite več*.

V nadiškem narečju se v funkciji konektorja vzročnega priredja največ uporablja vprašalni zaimek *zak* ‘zakaj’, z izgovorno različico *zaki*, sledi mu veznik *sa* ‘saj’, ta se deloma uporablja tudi v briškem narečju, v izgovorni različici *sə*. Sicer pa se v briškem narečju največ uporablja veznik *ki*, ki je pomensko prekriven s *ker* ali *kajti*. Ali je v funkciji *ker*, in torej vzpostavlja podredno razmerje, ali *kajti*, in tako vzpostavlja priredno razmerje, ni mogoče ugotoviti, zaradi besednorednega pravila, ki velja v obravnavanih narečjih, po katerem prisotnost podrednega veznika *ker* ne vpliva na besedni red v podrednem stavku, kot to velja za knjižni jezik. Primer: *Dənas višno də pridi z brajde priat damu, ki tata*

13 Med protivnimi vezniki je v knjižnem jeziku najbolj vsestranski *pa*. Lahko se uporablja med deloma priredja, v katerih se različnim osebkom (ali istemu osebk) v različnih stavkih pripisujejo različna dejanja. Taka protivna zveza je po pomenu blizu vezalnemu priredju: *Oče je v hlevu, mama pa je odšla na vrt po solato*. Če je nasprotje med prirednima deloma večje, se v njem poleg veznika *pa* lahko rabita tudi *a* ali *toda*: *Jaz delam, a/toda ti zapravljaš*. Poleg veznikov *a, toda, ali, vendar* in *ampak pa* lahko izraža tudi nekako zanikano nasprotje prvemu delu vezniške zveze: *Bi rade še ležale, pa vstati morajo*. *Vendar, ali* in *ampak* čustveno poudarjajo nasprotje, *a* in *toda* pa sta njihovi zborni različici; veznik *a* je bliže vezniku *vendar*, veznik *toda* pa je bliže vezniku *pa*. Vezniki *ne – ampak/temveč/marveč* se rabijo, ko je prvi del vezniške zveze zanikan: če nikalnico prestavimo v drugi del vezniške zveze, moramo veznike *ampak/temveč/marveč* opustiti, hkrati pa lahko uporabimo *pa*: *Ne pišem za stare, ampak za mladi rod > Pišem za mladi rod, ne pa za stare*. Najnavadnejši veznik je *ne – ampak*, posebnost pa *ne – marveč*. Veznika *samo* in *le* iz jedra vezniške zveze nekaj izvemata: *V veži je vladala tema, samo od ognjišča sem se je svetilo*. Veznik *le* je manj navaden kot *samo*. *Samo* se rabi tudi namesto *vendar*: *Lahko da boš od koga zvedel, samo (vendar) od mene ne* (SS, 2000, 439–440).

14 Glede na raziskave kognitivnega jezikoslovja je razmerje posledica – vzrok obrnjeno oziroma zamenjano naravno zaporedje miselnega poteka v človeku. Posledica tega je lahko težje sprejemanje in razumevanje besedila pri poslušalcu/bralcu (Velčič, 1987, 96).

Slika 2: “Brda, Brda vinorodna, rjave lehe razorane ...” (Ludvik Zorzut: *Brda, Brda*) (Foto: Hijacint Iussa)

gra pole balinat. /.../ ‘kajti oče gre potem balinat/ker gre oče potem balinat.’

Zak: Par starin so radi tukli nas otroke, **zak** so mi-senli, de takuo se navademo lieuš an pried. [nad.]

Sa/br. sa: Na 5. obrila lietos smo miel velik se-njam, **sa** so me karstil. [nad.]
Pepi Krišnu, ben dol z Italje zdaj, jə šu hitro po vojski nazaj doluan, **sa** to nismo skor mial ki jəst. [br.]

Implicitna vzročna koneksija

Pogoste v govoru so tudi vzročne zveze brez ekplicitne prisotnosti konektorja. Z vidika razumevanja sporočila sta razmerji vzrok – posledica ali posledica – vzrok navadno dovolj prepoznavni tudi samo iz besedilnega ali situacijskega konteksta.

Puhno od njah jə šlo po sviatu, to ni blo ki dialat an praživiat s mogu. [br.]

SKLEPALNO ALI POSLEDIČNO PRIREDJE

Glede na pomen, ki izhaja iz sklepalne zveze, SS (2000, 647) to definira kot razmerje pri katerem “drugi del kaže sklep ali posledico, ki izhaja iz prvega dela”. Sklepalna zveza se torej konča s sklepom, ki pomeni zaključek predhodnega dela besedila (Velčič, 1987, 84). Sklepalni konektorji v knjižnem jeziku so zaimenski prislovi¹⁵ *zato*, *zatorej torej*, *tedaj*, *tako*, *odtod* ter veznik *pa*. V beneškoslovenskih besedilih je najpogosteje uporabljeni sklepalni konektor *zatuo/br. zatuə*, uporabljen tudi v zvezi z vezalnim *an*. Ta se v funkciji sklepalnega konektorja lahko uporablja tudi sam, pri čemer je *zato* impliciran. Take strukture so bile v pregledanem korpusu pogostne, kar gre pripisati splošnosti oziroma večpomenskosti konektorja *in*, ki pušča

15 Vse zaimenske prislovne besede v konektorski funkciji SS (2000, 441) prišteva med sklepalne veznike.

možnosti razumevanja svoje vloge odprte poslušalčevi sposobnosti razpoznavne.¹⁶ Poleg prislovnega zato se v obravnavanih narečjih uporablja tudi konektor *alora*, ki ustreza slovenskemu *torej*.

Zatuo/br. zatuo: *Mostu tekrat nie bluo, zatuo so muorli preskakvat vodo od dnega kamana do drugzega. [nad.]*

An zatuo/br. an zatuo: *Mene šuala mā šla dobro, samo ni miāu ostar duā dama, an zatuo san mogu ostar jast, ma če ne jast bi šu u šualu za bolničarja, ki tiste mā blo ušeč. [br.]*

An: *Ist san bla lačna an san zvestuo jedla mortadelo an vse druge reči, ki jin niso šle. [nad.]*
Sa šli darve an bo triāba nardit nove, samo čiā jah najdmu u ten cajtu, smo rekli. [br.]

Alora: *Siark smo nosil mliat u malan dol u Muš, samo pozimi s kualan sā darslo, alora jā blo vāčkrat triāba nest tut na arkā. [br.]*

POJASNJEVALNO PRIREDJE

V pojasnjevalnem priredju drugi del prvega pojasnjuje ali natančneje določa (SS, 2000, 647), pri čemer za to v slovenščini ne obstajajo specializirani pojasnjevalni enobesedni vezniški konektorji, ampak se za to uporabljajo leksikalizirane jezikovne enote. V knjižnem jeziku so to frazeologizirani konektorji *to je*,¹⁷ *to se pravi*, *in sicer*, *in to ter na primer*, ki pojasnjuje tako, da podpre vsebino predhodnega dela besedila.¹⁸ Z vidika besedilne gradnje je razlika med konektorskima sredstvoma *to je* in *in sicer* ta, da prvi, tudi zaradi svoje navezovalne funkcije, besedilo povzame in zapira, medtem ko *in sicer* nasprotno lahko odpira nove možnosti razvoja besedilne teme. Prvi gradi besedilo s pojasnjevanjem tako, da le ponovi del besedila, medtem ko drugi pomen v besedilu dejansko širi (Gorjanc, 1998, 382).

V beneškoslovenskih govorih pojasnjevalne zveze uvajata frazeologizirani zvezi *to se prave/br. tuā si prave* in *ložimo reč/br. luožmo rečt*, v briškem narečju tudi zveza *na primiar*, v obeh narečjih pa še prevzeti konektor *ben*, ki ustreza slovenskemu *to se pravi*.

To se prave/br. tuā si prave: *Pole jā pač pāršla Jugoslavja, tuā si prave, dā sā zoparla meja an dā smo zgubil tār. [br.]*

Ložimo reč/br. luožmo rečt: *Seveda tud za gobe brat so vajale niešne gogle, ložimo reč, de sa-*

nožeta blizu vasi so ble spoštovane ku domači vart, so stopil notar samuo gospodarji an hišni; buj deleč, gor po briegu, pobieranje je bluo fraj za use. [nad.]

Na primiar: *Sā plaslo po usih vasiāh, na primiar u Modani smo miāl brajar, u Vipuzih jā biu pa patinadžo. [br.]*

Ben: *Tiste ženske, ki sa lupli, ben tuā sa bli povečini žā usa buj storjane žene, ki smo jan rekli žaudarce, sa bli riās pratik tistāga opravila. [br.]*

V analiziranih besedilih je bila raba pojasnjevalnih konektorjev relativno redka, veliko več je bilo implicitne pojasnjevalne koneksije. Na podlagi majhnega korpusa besedil seveda ni mogoče reči, da je raba tovrstnih konektorjev v obravnavanih narečjih dejansko majhna, vendar glede na pregledano gradivo vseeno lahko rečem, da je pojavnost pojasnjevalnih prirednih razmerij brez konektorja večja kot pojavnost tovrstnih prirednih razmerij s konektorjem.

Implicitna pojasnjevalna koneksija

An dan je bla takuo jezna, de je zlomila debelo palco na glavi an harbtu malega Bepcja, stukla ga je do krivega. [nad.]

Smo jah miāl puhno ('oljk'), mi smo miāl fin do stuadvajst litru uaja. [br.]

ZAKLJUČEK

Raziskava je pokazala, da razlik v tvorbi prirednih stavčnih struktur v nadiškem in briškem narečju ni, prav tako ni bistvenih razlik v rabi konektorskih sredstev. Pretežno se v obeh narečjih rabijo ista. Razlike so majhne: v nadiškem narečju je v vezalnem priredju v rabi konektor *antā*, ki ga briško ne pozna, v nadiškem je v vzročnem priredju v rabi veznik *zak*, medtem ko je v briškem narečju v istem pomenu v rabi *ki*. Razlika med narečjema pa se kaže v pogostosti rabe posameznih veznikov; npr. veznik *pa* se v nadiškem narečju rabi veliko pogosteje kot v briškem. Izbor veznikov je v obravnavanih narečjih deloma drugačen kot v slovenskem knjižnem jeziku v protivnem priredju, pri katerem se v obeh narečjih najpogosteje rabi prevzeti veznik *ma*, v sklepalnem, v katerem se rabi prevzeti veznik *ben* ter v pojasnjevalnem priredju, kjer je v rabi prevzeti veznik *alora*. V vlogi konektorja pojasnjevalnega priredja je v obeh narečjih v rabi leksikalizirana zveza *ložimo reč/br. luožmo rečt*, ki je knjižni jezik ne pozna.

16 S tega stališča tudi mi ne moremo z gotovostjo trditi, da so naštetni primeri sklepalnih zvez z *an* resnično sklepalni. Gre preprosto za domnevo.

17 Zaradi kazalnega zaimka *to* in zaradi stalne stave med deloma, ki ju povezuje, je zveza predvidljivo anaforična.

18 SS (2000, 441) med pojasnjevalne konektorje šteje tudi veznik *namreč*, ki je prvotno vzročni.

Poleg medstavčnih koneksij s konektorjem je v obravnavanih besedilih iz obeh narečij opazna pogosta raba implicitnih medstavčnih razmerij, to je razmerij s praznim konektorskim mestom, pri katerih je tip vzpostavljenega razmerja razviden zgolj iz sobesedila ali situacijskega konteksta.

COORDINATE CLAUSES IN THE NADIŠKO/NATISONE AND THE BRDA/COLLIO DIALECTS

Daniła ZULJAN KUMAR

Scientific Research Centre of Slovenian Academy of Sciences and Arts, Research station Nova Gorica, Delpinova 12, Nova Gorica
e-mail: DZuljan@zrc-sazu.si

SUMMARY

The survey on the building of coordinate clausal structures in the Nadiško and the Briško dialects has shown no major differences between the dialects. They are only minor differences, like the use of the connector antà 'and then' in the Nadiško dialect and not in the Briško one, in the Nadiško dialect the connector zak is used to establish the adversative coordination while in the Briško the connector ki is used in the same function. The difference between the dialects is also in the frequency of the usage of individual connectors, the conjunction pa is much more in use in the Nadiško than in the Briško dialect. The set of the used connectors in the two dialects is partially different from the one used in the Standard Slovenian, due to the borrowed connectors ma 'but', alora 'so' and ben 'that is' and also due to the local connector ložimo reč/br. luožmo reč 'let's say' in the function of the connector of the explanatory clause.

The analysis of the texts from the two dialects shows that implicit clausal structures, i.e. coordinate structures with a zero coordinator are frequently used. The type of the coordination in such clauses is inferred from the textual or situational context.

Keywords: The Nadiško dialect, the Brda dialect, coordinate clauses

OKRAJŠAVE, KRATICE

[br.] – briško,
 [nad.] – nadiško,
 SS – *Slovenska slovnica* (Toporišič, 2000),
 SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika

VIRI IN LITERATURA

Dom. Kulturno verski list. Čedad, Založba Most, Società cooperativa A. R. L., 1965–.

Novi Matajur. Tednik Slovencev Videmske pokrajine. Čedad, Zadruga Novi Matajur/ Società Coperativa srl., 1974–.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). Spletna izdaja. Dosegljivo na: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (15. 9. 2015).

Trinkov koledar. Čedad, Kulturno društvo Ivan Trinko / Circo culturale Ivan Trinko, 1953–.

Zuljan Kumar, D. (1994–2015): Besedila iz Brd. Rokopis.

Čermák, F. (2007): Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníki. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum.

Daneš, F., Grepl, M. & Z. Hlavsa (1987): Mluvnice češtiny (3). Skladba. Praha, Academia.

Gorjanc, V. (1998): Konektorji v slovnem opisu znanstvenega besedila. Slavistična revija, 46, 4, 367–388.

Grepl, M. & P. Karlík (1998): Skladba češtiny. Olomouc, Votobia.

Halliday, M. A. K. & R. Hasan (1976): Cohesion in English. London, Longman.

Halliday, M. A. K. (1994)²: An introduction to Functional Grammar. London, New York, Sydney, Auckland, Arnold.

Lakoff, R. (1971): If's, And's, and But's about Conjunctions. V: Fillmore C. J. & D. T. Langendoen (eds.): Studies in Linguistic Semantics. New York, Holt, Rinehart, Winston, 114–149.

Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. & J. Svartvik (2008): A Comprehensive Grammar of the English Language. Harlow, Essex, Longman.

Reindl, D. F. (1997): Hierarchical Ambiguities in Copula Coordinate Structures in Slovene and Other Slavic Languages. Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies 197,1. 24–39.

Toporišič, J. (2000): Slovenska slovnica. Maribor, Obzorja.

Velčić, M. (1987): Uvod u lingvistiku teksta. Zagreb, Školska knjiga.

Zuljan Kumar, D. (2014): Podredne stavčne strukture v nadiškem in briškem narečju. Annales, Series historia et sociologia, 24, 2, 331–342.